

SOCIOLOGIA ÉS MAGÁNJOG.

A magánjognak, mint általában a jognak, tudományai a jogtörténet, az összehasonlító jogtudomány, a jogászat illetve a magánjogi jurisprudencia, vagyis a pozitív magánjog rendszere, s végül a jogbölcsészet.

Jelen értekezés célja hangsúlyozni s röviden bizonyítani, hogy a magánjog igazán termékeny művelésének lehetségesítése végett szükséges e jogi szakot az általános sociologia, s közelebbről a nemzetgazdaságtan alapjaira helyezni. S e tudományág, — melynek elsősorban a jogpolitika terén volna nagy gyakorlati jelentősége — egy önálló ágát képezné az általános sociologia része gyanánt szereplő jogbölcséleteknek.

Hogy e tudományág helyét rendszerben kijelölhessük, illetve elfoglalt álláspontunkat pár szóval indokoljuk, érintenünk kell az újabb időben gyakran fölvetett amaz érdekes kérdést, hogy a jognak leíró tudományai, szemben a jogbölcsélettel, valóban tudományok-e a szó sajátos értelmében.

E kérdés megoldása túlhaladja feladatunk keretét, föltételezi a tudományok hierarchiájának szabatos megállapítását, s azért röviden utalva D'Alembert (*Encyclopédie française* I. 1751.), Bentham (*Nomenclature and Classification Works* 1843.), Ampere (*Essai sur la philosophie des sciences* 1834.), Comte (*Cours de Philosophie positiv* 1839.), Spencer (*Classification of sciences* 1864.), Erdmann (*Die Gliederung der Wissenschaften. V. J. Seh. für wissenschaftliche Philosophie* 1878.), Wundt (*Über die Eintheilung der Wissenschaften. Philosophische Studien* V. 1889.), s H. O. Lehmann (*Die Systematik der Wissenschaften und die Stellung der Jurisprudenz.*)« osztályozásaira, azok méltatása nélkül körvonalozhatjuk nézetünket abban, hogy ha a tudomány szót terminus technicus jelentésben fogjuk föl — értve alatta a tünevények, mint ilyenek rendjéről való ismereteink rendszeresítését, — akkor a leíró isméket, — ahova a tételes jogtan is tartozik, — tudománynak nem nevezhetjük. A közönséges szóhasználat azon-

ban éppen a jogászatot (pl. magánjogi jurisprudenciát) érti az illető jogi szak tudománya alatt, nyilván azért, mert hisz a gyakorlati jogalkalmazás *számára* tényleg az illető szak tétele, jogtana az irányadó alapstudium.

A jognak tudománya — sui generis értelemben — csak a jogbölcselet. Az az új bölcseleti irány, mely a philosophia kutatások terén először a Comte által inaugurált positiv természettudományi módszernek elfogadásával teljesen szakított a múlt metaphysikai és theologiai bölcseletének avult hagyományaival; I. kiderítve, hogy az ember szellemi világa époly törvények uralma alatt áll, mint a vele régebben oly éles ellentétbe helyezett anyagi világ, egy a régivel az alap szilárdsága, az építés anyaga, a kivitel *arányai*, s a stíl eredetisége tekintetében, össze sem hasonlítható épületet emel a társadalmi tudományok számára: megteremti az általános társadalmi tudományt, a modern sociológiát. A philosophia e hatalmas forradalma megrázkódtatja a régi jogbölcseletnek s a 18. századbeli ész-vagy természetjognak alapjait. Fölismerve, hogy a társadalom olyan organismus, s a jogfejlődésnek egyetemes természeti törvényei vannak, a létezett létező és létezendő jogok sokféleségével szemben az egyetlen igaz, abstract tökélyű jog fantomját megvalósítani hasztalan akaró természetjog, a múlt lomtárába utasítatják, s helyét a sociológiának részét képező modern jogbölcselet, a jognak tulajdonképeni tudománya foglalja el, miként pl. az életben az élet, a hőtan a hő felett uralkodó törvényeket vizsgálja: épúgy keresi ez a jogi jelenségek viszonyait, s alárendelve azokat a coexistentia vagy a successio törvényeinek, e viszonyok törvényeit rendszerbe foglalja a jogi tünemények, mint ilyenek rendjéről való fogalmainkat. S e tudomány, mely ma még, hasonlóan az általános sociológiához, szintén a kezdet stádiumában van, lesz idővel a törvényhozás tudománya. Feladata leendő az általános sociologia által felállított társadalmi törvények tekintetbe vételével megállapítani az egyes jogi szakok terén az alapelveket, a melyekből az illető jogterületre vonatkozó szabványok megalkotásával a törvényhozónak kiindulnia kell. Egyes kérdésekre nézve már találkozunk itt-ott kísérletekkel (pl. vizsgálni kezdik a büntetés miértjének s mikéntjének kérdéseit, a tulajdon fogalmát, fajait stb.), de a jogbölcseletnek oly kidolgozott rendszere, mely az egyes jogterületek intézményeinek sociologiai taglalását tartalmazná, még a távol jövő zenéje. Sociologusaink legnagyobb részének figyelmét az állam, s a társadalom természetének

tagadhatatlanul érdekes és alapvető kérdései foglalták le. A szoros értelemben vett jogbölcselet nagyon el van hanyagolva, különösen fájdalmasan érezteti hatását a magánjog bölcseletének úgy szólván teljes hiánya, úgy a joggyakorlat, mint a törvényhozás terén; mert a mit bölcseleink e téren nyújtanak — ez is ritkán történik, — ma is alig egyéb a pandekta tankönyvek általános tanainak összeállításával.

Ha egy pillantást vetünk a bölcseleti jognak a gyakorlati jogtudomány egyes ágaira, főleg pedig a jogászaira mindenkor gyakorolt nagy hatására: könnyen érthetőnek tartjuk a panaszt, a mely a tételes magánjog leíró tudományának s a magánjogi codificationnak nagyfokú elmaradottságát méltán hangoztatja.

Mint minden leíró-ismeágnak — a magánjognak is — mióta annak tudományos műveléséről szó lehet, megvolt a tendenciája, hogy tételeinek indoklására a hozzá legközelebb álló elméleti tudományhoz, a bölcselethez fordult.

A római jog számos tételének indoklása alapul már a kor uralgó bölcsészeteinek, a stoának tanításán.

A 18. század észjogának hatása alatt a magánjogi dogmatika az örökérvényű magánjogot akarja megállapítani, s a positiv jog egyes intézkedéseit az eszményi állam eszményi jogához igyekszik átídomítani.

Az észjogi magánjogi dogmatika ellen a visszahatást a Hugó s Savigny által inaugurált jogtörténeti iskola képezi, mely túlzásaitól eltekintve — ma is uralkodó irány a magánjogi jurisprudentia terén. A jogtörténeti iskolának sem sikerült ugyan megoldani a néplélek mysticus tényezőjének szerepeltetésével — a jogkeletkezés és fejlődés titkát, de világosan bebizonyította, hogy a természetjog teleológiai magyarázata meg nem állhat. A történeti és természetjogi iskola pártosai közt sokáig nagy szenvedélylyel folytatott harcznak eredményeit ma már egy késő kor történetírójának elfogulatlanságával fixírozhatjuk. A történeti iskola fölhívta a jogtudomány figyelmét egy eladdig majdnem teljesen elhanyagolt segédtudományra: a történetre. Ennek tanulmányozása alapján hangoztatta az észjog túlkapásaival szemben a törvényhozás terén a nemzeti sajátságok kellő figyelembevételét, a jogi conservatizmust a tudomány terén a forrástanulmányt, a systematicus tárgyalási módszert stb. Hiányai, hogy a jurisprudentia súlypontját teljesen a jogtörténetre helyezte, s hogy teljesen nem tudott szakítani az észjoggal (Hegel- és Schelling-féle reminis-

centiák), okozták az elméletnek és gyakorlatnak már Savigny által méltán fölpanaszolt eltávolodását egymástól.

E kor magánjogi dogmatikájának abstract nyelve, formalisticus fejtegetései, speculativ, a Hegel vagy Schelling-féle bölcsészeire emlékeztető levezetései, üres kategorisálása ellen az »actio pactionem parit« elvének a szellemi világban is érvényes törvénye alapján korán beállt a visszahatás. Az úgynevezett gyakorlati irány követésének szükségessége, vagyis a magánjogi dogmatikának kiszámítása az abstrakt bölcséleti spekulatiókból, kapcsolatban a praxisnak tudományosabbá tételével, a legnagyobb civilisták dolgozataiban hangsúlyoztatik és követtetik.

És a nélkül, hogy kicsinyelni akarnók ama tényt, hogy a magánjog óriási irodalmában sűrűn találkozunk magas színvonalú fejtegetésekkel, melyeknek gyakran hajszálfinomságú különbségekre alapított éles distinctioi, a kérdések gyökeréig nyúló lángeszű bevezetései bámulatunkat érdemlik ki, nem habozunk kimondani, hogy a magánjogi jurisprudentia korántsem áll ama színvonalon, melyet fontosságánál fogva megérdemel.

És ez a létező alapokon nem is lehet másként. Mindaddig, míg a magánjog tudományos művelése nem helyeztetik az általános sociologia alapjaira s különösen vagyoni jogi része, a mi itt bennünket főként érdekel, nem hozatik szoros összeköttetésbe a nemzetgazdaságtan tanításaival: a magánjog tulajdonképeni termékeny műveléséről szó sem lehet.

A magánjog szabályozza a gazdasági javak forgalmát, a jövedelem elosztás, a jószágcsere mechanizmusát. A gépezet mikénti összetétele pedig releváns az egész társadalmi gépezet összetételére nézve.

A magánjog vagyoni jogi része képezi a társadalom gazdasági rendjének alapját, helyesebben: azon körülmény, hogy minő valamely társadalom gazdasági rendje, határozza meg a magánjogi rendezés mikéntjét. Miként a fának héja csak akkor felelhet meg a fa törzsét védő hivatásának, ha szorosan követi a törzs és ága alakját, azok legkisebb hajlását: akként a vagyoni jog csak akkor teljesíti a társadalom gazdasági rendjét megállapító feladatát, ha nyomról-nyomra kíséri a társadalomgazdaság alakulásait. Vagyoni jog és társadalom gazdaság egy bizonyos circulus vitiosus-ban állnak egymással. A társadalmi gazdaság legkisebb változásához időmulnia kell a feladatát pontosan betölteni kívánó vagyoni jognak és viszont a jog legkisebb változtatása gyakorlati változásokat hoz létre a társadalom gazdasági rendjében. Más vagyoni joga van

a rabszolga gazdasági munkájára alapított társadalomnak, mint a hűbérkor vagy a jogegyenlőség társadalmának, más a vagyoni az individuális, más a socialis társadalomban. S miként a kultúr-történész, s az archeolog évezredek síroiban talált eszközökről meg tudja hozzávetőleges biztonságai állapítani ama kor emberének életmódját, műveltségi állapotát, foglalkozásait, viszonyait, s ez alapon a kort, melyből a sír való, vagy a biológus ősi régi állati csontok leletéből rekonstruálni tudja az illető állat csontvázát s ez alapon meghatározza hovatartozandóságát, fajtát, életmódját stb.; akként valamely társadalom magánjogainak ismerete alapján biztos leírását lehet adni az illető társadalom gazdasági helyzetének, közgazdasági viszonyainak és fordítva, valamely társadalom gazdasági viszonyainak ismeretéből biztos következtetés vonható a vagyoni tételeire.

Ebből folyik, hogy a társadalom általános és gazdasági törvényeinek ismerete nélkül a magánjogot megfelelően szabályozni nem lehet. De következik ebből a magánjog elsőrendű fontossága a többi jogterületekkel szemben.

A mai társadalomban a vagyoni-, illetve jövedelemeloszlás és jószágcsere mechanizmusa a földbirtokon és a termelési eszközökön, tehát az úgynevezett tőkén lévő magántulajdon elismerésén alapul. A tőke tulajdonosa annak jövedelmét is élvezi. A tőke szerzése s a jövedelem élvezése a szerződési szabadság szabályai szerint s örökösödési jog elismerésével történik. S ama kérdés, hogy a társadalmi gazdaság jelen alapjai megmaradnak-e vagy nem, egyenesen a lét és nemlét kérdése a modern társadalomra. Ez alapelvek megváltoztatása a társadalmi élet sokkal mélyrehatóbb megváltoztatását jelenti, mint a mai jogi szak (pl. közjog, büntetőjog) szabályainak módosítása. Ha ma például proclamálnánk hazánkban a monarchia eltörlésével a köztársaság, e változás csak kevésbé érdekelné az alföld kalászos rónáinak szegény szántó-vetőjét, vagy az Erdély aranybányáinak koldus munkásait. De ha a törvény a tőkének termelési tényezői mivoltát megtagadná, s helyébe a munkát léptetné, kimondván, hogy a jövedelem ezen túl nem a tőke tulajdonosát illeti, hanem azt, ki a tőkét munkájával hasznosítja, jövedelmezővé teszi: teljesen bizonyos, hogy nem akadna ember széles e hazában, kinek existenciáját e változás gyökerében nem érintené. Ez intézkedés a jelen viszonyok között a társadalom mai alapjainak teljes földülését eredményezné.

S ha egy pillantást vetünk arra a módra, melylyel a magánjogi jurisprudentia pl. tankönyveiben az egyes magánjogi intéz-

ményeket tárgyalja; azonnal szembetűnik, hogy a tárgyalási mód korántsem adja meg a fölvilágosítást, az egyes fogalmak, institúciók valódi lényegéről.

Vajmi kevéssé van pl. tájékoztatva a jogügylet fogalmáról, jelentőségéről, funkciójáról az, ki a jogügylet alatt »valamely jogi hatás előidézésére irányuló magánakarat kinyilatkoztatás«-t ért. (Windscheid : Lehrbuch des Pandekten-Rechts L 166.1. 7. kiadás.)» de a jogügylet nemzetgazdaságtani szerepét a jószágcsere-forgalomban, s a vagyon- és jövedelemeloszlás egész mechanizmusában tekintetbe nem veszi.

Úgyszinte téves eredményekre jut az is, ki a jogképesség s a jogalany fogalmát a jövedelem- és vagyoneeloszlás tana nélkül akarja megérteni, s figyelmen kívül hagyja, hogy e fogalmak súlypontja azok nemzetgazdaságtani szerepére van helyezve.

A gyümölcs fogalma, a haszonélvezet tana szinte nem érthető meg a jövedelem tanának ismerete nélkül.

A jó- és rosszhiszemű birtokos restitutionalis kötelezettségének a tulajdonossal szemben különböző mértéke csakis *gazdasági* helyzetük különbözőségéből magyarázható meg helyesen.

És ha ezek után világos előttünk, hogy a vagyonjog tudományos tárgyalásaiban a társadalom-gazdaságtan eredményei a leghasznosabban értékesíthetők: valóban sajtáságosnak kell tartanunk ama jelenséget, hogy a magánjogi szabványok eme hátterével, — az élet valóságának ama darabjaival, — miket a magánjog tételei épp rendezni hivatvák, se a magánjogi jurisprudentia, se a társadalmi gazdaságtan nem foglalkozik.

Ez állításunkat félreértések elkerülése végett magyaráznunk kell.

Elismerjük, hogy vannak — újabban mindinkább növekvő számban — magánjogi monográfiák, melyek tárgyuk jogpolitikai oldalát is kellő figyelemben igyekeznek részesíteni. Az újabb magánjogi törvénykönyvek keletkezési processusának története pedig bizonyítja, hogy a jogpolitikai szempontok sokszor szakértők meghallgatása, s beható közgazdasági tanulmányok alapján nyertek érvényesítést (Német polgári törvénykönyv). Viszont azt sem vonhatjuk tagadásba, hogy a társadalmi gazdaságtan is foglalkozik olykor a pozitív magánjog egyes intézményeinek jelentőségével, gazdasági hatásaival. (Tőke, magántulajdon, örökjogi problémák, hitbizomány stb.) Mindez azonban anélkül történik, hogy a társadalomgazdaságtan a jog egész mechanizmusáról kellő tájékozással bírnia; sokszor nem is sejtí, hogy vonatkozó levezeté-

seinél csak a magánjogi tételek egyes consequentiáiról van szó, s viszont sokszor fogalmával sem bír annak, hogy egyes tételeinek megvalósítása a magánjogi jogrend minő felforgatásával járna.

Mindezen sporadikus, sokszor hézagos fejtegetések a magánjogi institutiók és szabályok belső hátteréről, közgazdasági hatásairól nem pótolhatják azt a codificatio és a gyakorlati jogalkalmazás terén kiszámíthatatlan káros hiányt, hogy a magánjogi elvek társadalomgazdaságtani hatásainak, sociálpolitikai jelentőségének rendszeres tudománya mai nap még nem létezik.

Hogy pedig az egyes jogterületre vonatkozó tételes törvények rendszere mellett mennyire szükséges és hasznos a megfelelő elméleti politikai tudomány; a tételes közjog, az általános államjogtan viszonyán kívül a pénzügytan szerepe a pénzügyi jog mellett fényesen bizonyítja. A pénzügytan megfigyeli a pénzügyi jogi tételek jelentőségét, társadalomgazdasági kihatásait; a hasznos és káros következmények összevetése alapján megállapítja a végeredmény mérlegét s a szerint helyesel vagy gáncsol. Általános programot ad, mely mutatja, mily czélokot kell a pénzügyi törvényhozásnak követni s e ezélok mi módon érhetők el.

Ez alapon meghatározza azon elveket, melyek szerint a legczélszerűbben lehet az államszükségletek helyes mértékét megállapítani s a szükségletek fedezésére megkivántató anyagi javak beszerzéséről, kezeléséről és felhasználásáról gondoskodni stb.

S a társadalmi dynamikára és statikára oly eminens befolyást gyakorló elsőrendű fontosságú jogi szaknak, minő a magánjog, sokszorozottabb mértékben van szüksége a magánjog politikai tudományára.

A magánjog e bölceleti tudománya a társadalom vagyoni rendjének mechanizmusát egyes tételeiben s azok összefüggésében analysálja, a magánjogi intézmények társadalomgazdasági hatását és socialis jelentőségét fixírozza; a pro- és contra-érdek mérlegelése alapján meghozza Ítéletét az illető institutio, vagy rendelkezés értéke fölött; a káros tételek eliminálását, megszüntetését követeli, kimutatva, hogy minden könnyelmű lépés a magánjogi törvényhozás terén súlyos bűn az ember ethikai, intellectualis és gazdasági jóléte ellen, és hogy egy rövidke, látszólag jelentéktelen intézkedés, vagy az első látásra alig észrevehető hiány a törvényben hány gazdasági existenciát tesz tönkre, vagy nagy gazdasági erőket kényszerít helytelen irányba stb. Vizsgálódásait kiterjeszti arra, mily motívumokra, ösztönökre,

cselekvésre vezet az analysálandó jogi tétel, mérlegeli, mely cselekményeket idéz elő, melyeket *akadályoz* meg. Következéseiben kiindulópontul szolgálnak az emberi jellem ismert tulajdonságai, a tapasztalati psychologia, a gazdasági életnek, a magánjogi szabványok köz- és magángazdasági hatásának ismerete, az ethica tételei stb.

A magánjogi bölcselet legfontosabb feladata a kor szellemének megértésében, a fejlődés irányának fölismerésében rejlik; e célból figyelemmel kell kísérnie azt is, minő célokat követ a socialpolitika a jognak egyéb vidékein. Nem szabad tehát dissonans hangot adni az általános socialpolitika concertjében, ellenkezőleg, a lehetőség szerint hozzá kell járulnia az összhang létrehozásához. Számot kell vetnie a múlttal, a jelennel, a jövővel, csak így állíthatja föl a magánjog programját.

Ez új tudomány művelőinek a magánjogot és a társadalomgazdaságtant egyenlő alapossággal kell tanulmányozniok.

E tudományszak megalapításának óriási eredményei lesznek. Igen nagy és jótékony hatást gyakorol ez első sorban a magánjogi jurisprudentiára. Világossá tétetvén az összefüggés a vagyonsjog s a társadalomgazdaság közt, a jogászat üres theoretizálás helyett igazi gyakorlati irányban fog haladni.

Csak e tudomány segélyével lesz lehetséges például a római jog valódi megértése. Egy németalföldi jogtudós szerint a római jogról megjelent munkák címeinek átolvasására naponkint tizenkét óra egy egész századon át sem volna elegendő. És ez óriási irodalomnál többet fog érni a római jog lényegének megismerésére az a munka, a mely a római jogot Róma gazdasági története s társadalmi organismusának fejlődése alapján fogja rendszerbe foglalni.

Kiváló szolgálatot tesz az új tudomány a gyakorlati jogalkalmazás terén. A gyakorlatnak összehasonlíthatatlanul könnyebb lesz a jogszabály esetleg kétes tartalma esetén a helyes irányt megtalálni s mindenestre nehezebb lesz olynemű botlást elkövetni, mint például Curiánk a holtkézi döntvény meghozatalával.

Az elmélet és gyakorlat összhangja az elméletnek gyakorlatiabbá s a gyakorlatnak elméletibbé tétele által e tudomány révén meg fog valósulni.

De legnagyobb fontossága e tudománynak a codificatio terén lesz. Ha ezalatt nem pusztá compilation a művelt nemzetek rokontárgyú jogszabályainak, öntudatlan lemásolását, az

alapul fekvő viszonyok hasonlóságát meg nem vizsgáló gépies kiírását, hanem a nemzet élő joga egy élő *ágának* öntudatos megteremtését értjük: kétségtelenül szükség van e téren az emberiség és a nemzet történetéből merített tudományos és gyakorlati tapasztalatok figyelembevételére, a jogtörténet, az összehasonlító philologia, a művelődéstörténet, ethnologia, psychologia, társadalmi gazdaságtan, statistica stb. eredményeit felölelő sociologia törvényeinek ismeretére.

S így lesz e tudomány azután a magánjogi törvényhozás tudománya *)

Dr. Kiss Albert

*) A magánjog művelésének kapcsolatbáhozatalát a nemzetgazdaságtannal — se célból egy új tudománynak (»Civil-Politik«) megteremtését, a nélkül azonban, hogy annak rendszerbeli helyét megnyugtatóan megállapította volna — tudomásunk szerint először Petrazycki Leo, jelenleg szentpétervári egyetemi tanár követelte: Die Fruchtvertheilung beim Wechsel des Nutzungsberechtigten. I., Berlin. 1892. és Die Lehre vom Einkommen. I—II. k. 1893—5. című műveiben egy sokak által sejtett igazságot mondván ki, követői sorában vannak : a német civilisták közül Dernburg, Oertmann P. berlini, br. Schey bécsi egyetemi tanárok stb.